

Nincs feloldás

Robert Walser Karcolat c. kisprózájáról

Kötetnyi próza fordítása után készül ez a röpké szövegelemzés. Szerző, akivel majd egy évig küzdöttem, a német irodalom nálunk alig-alig ismert huszadik századi kiválósága, a svájci születésű *Robert Walser* (1878–1956). Most nem mondom végig a pedigrijét, hamarosan megjelenik – *A séta* címmel – magyar nyelvű kötete, abból sok mindent megtudhat az olvasó erről a rejtélyes nyelvművészeiről.

Inkább arról beszélnek, hogy mire megy, mire mehet a fordító az úgynevezett „életút” ismerete nélkül. Mindjárt előrebocsátanám kész válaszomat: semmire. Legfeljebb – félre. Én legalábbis úgy vagyok ezekkel az idegen szövegekkel, hogy ha nem értem a szerzői szándékot, ha nem látom át a keletkezés körülményeit, előzményeit, akkor vagy fantáziálni kezdek vagy leblokkol az agyam. Más szóval: amíg nem bújtam a tőlem telhető maximális odaadással a szerző bőrébe, amíg nem belőle beszélek ki, addig (hogy az akusztikus hasonlatról egy vizuálisra ugorjak át) minden egyes előhívásom életlenre, homályosra sikeredett, a szerző „belső arca” folytonos elmozgásban van előttem. Na, most akkor színészkedés-e az én mesterségem vagy fényképlaborálás? Ez is, az is. Sőt: mivel a művészi beszéd a szavak bővülő erejével és a ritmikus retorikával egyszerre élő kifejezőmód, amely érző gondolatokat közöl és idéz fel másokban, muszáj úgy tekintenem a szövegre, mintha valamiféle lelki partitúrát olvasnék. Tehát kompozíciókkal dolgozom, és ilyesformán muzikus is lennék. Nem sok ez egy kicsit? Nem tupírozom fel a tolmács merőben szolgálai és prózai ténykedését? De, de, de. Csak hát lehet-e hitelesen játszani a *Mikrokozmosz* darabjait úgy, hogy az ember nem ismeri a *Román táncokat*, vagy az *Allegro Barbarót*, a népdalokról már nem is beszélve?

Akkor hát lássuk a walseri *Karcolat*ot. Már a címen is elcsúszhat az ember: németül *Skizze*, ami lehetne „Vázlat” sőt „Skicc” is. Mondjuk: egy életútvázlat vagy skicc egy karierről. Világosabb is lenne a karcolatnál és frappánsabb is. Mégis az utóbbi mellett döntöttem, éspedig azért, mert itt egy publicisztikai műfajról van szó, amit Walser igen nagy mennyiségben művelt, valósággal dömpingszerűen termelte a lapoknak a glosszákat, tárcákat, jegyzeteket, karcolatokat. Kábé úgy, mint magyar kortársai: Karinthy, Kosztolányi, Szép Ernő.

Az első három bekezdésben háromszor is szerepel állítmányként a *zittern*, és bár e szónak bőven vannak magyar szinonimái, a „félek”, „remegek”, „tartok tőle”, sőt a „cidrizek” is, és a szóismétlést már az iskolában is büntetik, mégis meghagytam az elsődleges „reszketek”-et, éspedig azért, mert aki írt már úgy, hogy fogalma sem volt, hova sodorja el az írás, az tudja, hogy ez bizony rizikós dolog, és nagy fájdalmak sülnhetnek ki belőle. Mindazonáltal Walser nem az a szerző, aki az írást afféle lelki sztriptíznek, az irodalmat pedig elegáns urak és maffiózók (netán égi és alvilági bírák) által látogatott night clubnak tekinti; ő inkább az örömmzenészek azon csoportjába tartozik, akik akkor is mosolyognak, ha éppen a legnagyobb szomorúságukat játsszák el. Részéről tehát (ezt az életmű ismeretében állíthatom) semmi vallástétel, még ha némi önmarcangolás is következik: a „reszketek” ennek szól.

És most állítsuk be a képet: mit látunk? Adva van egy ház, egy kert, valami Szerencsés János odaérkezik, valaki őt bámulja – páholyból mintegy. A „reszkető fényt, a nyugvó nyugalmat” a kertben, „az inasnak öltözött álruhás nőt”, valamint „a házbeli asszonyt” ne bolygassuk egyelőre. De mi az, hogy „ebben a házban... a népek a szerelemből élnek”? Németül: *die Leute... leben von der Liebe*. Nincs ember, akinek erről elsőre ne egy örömtanya jutna eszébe, épp csak a piros lámpát hiányolja. Már ha a *Liebe* itt a „szerelem” értelmében van jelen. No de ami a magyarban kettévált testi-lelki vonzalomra, illetőleg ennek gyakorlatára és felebaráti érzésre, az a német *Liebe* szóban – ha nincs külön minősítve a dolog – bonthatatlan egy. Ám éppúgy lehetne az is igaz, hogy „a népek a szeretetből élnek” ebben a házban. Igen, a dolog végső soron eldönthetetlen. De hát a házbeli asszonyról – és a ház éppenséggel tőle eleven – annyi még kiderül a szöveg végén, hogy hiányérzete van, mert tudja, hogy – csupán csak – tisztelik (az eredetiben: „*und der Frau im Hause fehlt insofern*

etwas, als sie sich verehrt weiß"). Ez a „csupán csak" annyira túl-magyarázó jellegű, hogy a fordításba nem is került bele. Szóval a „nő" miatt voksoltam a „szerelem"-re. És a régebbi magyar nyelvben (lásd. pl. „szerelmes brátim" - *Halotti Beszéd*) ugyanúgy megvolt a szó kettős értelműsége, ami – a múlt kódéből legalábbis – némiképp megsegíti fordítót.

Ott tartunk tehát, hogy valaki odaér a házhoz (az, úgy látszik, föl se merül, később se, hogy bemenjen) és egy alak „az ő sikeres célbaérkezéseit" figyeli. A németben ez egy francia jövevényszóval van jelölve: *seine Arriviertheiten*. Ha a *Liebe* csak kétértelmű, akkor a *seine Arriviertheiten* szigorúan véve csak egy-, tágasabban véve legalább hétértelmű; szó szerint a következőket jelenti: beérkezétségei, befutottságai, felemelkedései, küzdelmei a feltörekvésért és egyáltalán: az elért, sikeres karrier összes lehetséges jelentésárnyalata, illetve az ezt jelentő kifejezések mind-mind beleférnek. Kérdés: visszaadható-e egyetlen szóval és ha igen, melyikkel? És miért éppen azzal? – Ilyenkor jön az, hogy az egész szövegből kell visszakövetkeztetni a szó érzelmi tónusára. Tudjuk – négy bekezdéssel később kiderül –, az Élet az, aki ezt a szerencsét figyeli. Illetve valaki, aki jókedvében azt mondja magáról, hogy ő az Élet. Merthogy ez sem olyan egyértelmű. És most megérezzük valamit abból, hogy az örömenész, mondjuk, ha billentyűs, folyton úgy billent, hogy hallgatóságát kibillentse a megértés egyensúlyából. Már akár az Élet, akár valaki más az, aki olyan kedélyesen bábáskodik, egy biztos: fölötte áll a szerencsés érkezőnek, és az kissé meg is ütközik ezen a pozíciókülönbségen. Hogy aztán egy pillanatra néz csak ki az ablakon vagy folytonosan, az megint csak homályban marad. (Kezd olyan érzésünk lenni, mintha itt egy antisztriptízzel volna dolgunk: újra és újra eltakarnak előlünk valamit.)

Szóval az „Élet" fentről nézi a másik – mijét? Szédületesen felívelő karrierjét? Sikerekben és elismerésekben bővelkedő pályafutását? (A fordító eszébe villan Pál apostol: „futásomat megfutottam".) A megérkező, a befutó szerencsési ezek szerint végig – futott? De hát mi ő? Díjra korbácsolt versenyló? Atléta? És ez az egész – valami versenyfutás volna? És ha többször is beérkezett – a többes számú *Arriviertheiten* erre is utalhatna –, akkor folyamatosan tönkrement magát? Sikert sikerre halmozott? Hm. Minden német értelmező szótárban az *arriviert* jelzőhöz példának a *Schriftsteller* hozzák, vagyis a használatban ez a szó leggyakrabban az íróval társul. No de hát Walser és a – siker? Ő – noha tizenhat kötete jelent meg, amíg „futott a pályán" – önmagát az abszolút el nem ismert írók közé sorolta, többé-kevésbé joggal. Mondjuk, Thomas Mannhoz, Hesséhez képest vajmi kevés jutott neki a dicsőségből, amellet, hogy nyomorgott valósággal. Ez az élettény azonnal önirónikus idézőjelek közé szorítja „az ő beérkezéseit".

Csak hát Walser itt nem egy írószemélyt állít elénk, hanem egy elvont fogalmat személyesít meg, nevezetesen az Életszemléletet. Márpedig egy életszemlélet, ha igaz is az, amit jellemzésül mond róla, hogy szerencsés, mert folyton vidám, nemigen futhat be szokványos értelemben vett karriert. Kicsit sarkítva: diadalmaskodhat egy életszemlélet? Gondoljunk bele mondjuk a kereszténység kétezer vagy a polgári humanizmus ötszáz éves karrierjébe: hát olyan fényes diadalmenet volt bármelyik?

És itt jön az *arriviert* jelző másik értelme (a második a hét közül), ami a feltörekvő újgazdaggal, a felkapaszkodottal társul. Miért is gondolok erre? Mert a szöveg későbbi fázisában az Élet úgy emlegeti a szerencsés befutót, mint aki „olyan érdeklődve tekinget föl" rá; elég faramuci beállítás, hogy az életszemlélet fölfele bámul az életre, de hát mit csináljunk, itt ez a kép. Az Élet, amelyik a lentit szemléli, és a Szemlélet, amelyik a föntire pillant. Hirtelen? Csak most veszi észre? Eddig nem is látta? Elképzelhető, hiszen máskülönben aligha kérdezné meg tőle, hogy „Ki vagy te?". Ráadásul az *arrivé* eredeti francia jelentéstartományában benne van az is, hogy „végeküzdelem", „véghajrá", „finis", tehát a beérkezést közvetlenül megelőző fázis. Értsük ezt úgy, hogy egy eredményekben (vagy urambocsá, sikerekben) gazdag út vége felé közeledve vesz észre valamit a szerencsés hős? Akkor hát az eddigi „sikerek" balsikerek voltak netán? Amikor – bár senki sem kérdezi – fiatalságról-öregségről kezd beszélni, mintha valami ilyesmit pedzene maga is azzal „a hálával, ...amiben nincs semmi köszönet".

Mielőtt előreszaladnék az értelmezgetésben, elmondom, hogy az *Arriviertheiten* mindmostanig nem jutott bennem nyugvópontra. A „felkapaszkodása" mellett ugyanannyi érv szól, mint a kissé nyersen hangzó „beérkezései" mellett. Viszont: előbbit rosszul hangzóvá teszi az „uborkafa-asszociáció",

utóbbi pedig a „levél, küldemény, üzenet” konnotációk. Végül is jobb híján a „sikeres célbaérkezései”-nél kötöttem ki, s ezzel a dolgot függőben is hagytam. Függőben: éppúgy, mint Walser, aki szintén nem fejtegette, miről van itt szó, csupán az „*ankommen*” szinonimájaként alkalmazta a szót. Mindenesetre ebben a függésben megmarad az enyhén pejoratív, önirónikus zöngé, merthogy a következő mondat máris kérdésessé teszi az összes eddigi „sikeres célbaérkezéseket”.

Ez a mondat, amelyben szóba kerül a hála, így hangzik németül: „*und die Dankbarkeiten in mir erwiesen sich als denkbar undankbar*”. Ember legyen a talpán, aki ebből kiokosodik; merthogy szó szerint ezt jelenti: „a bennem lévő hálák nagyon hálátlanoknak bizonyultak” – s ez ismét csak kétféleképpen értelmezhető: 1. hálásnak kellett volna lennem valamiért, de én nagyon is hálátlanok bizonyultam – ez esetben valami önostorozásféle van a dologban; 2. valami hálásnak tűnt nekem, de kiderült róla (arról a dologról), hogy nagyon is hálátlan, értsd: fölöslegesen hálálkodtam valamiért, hiszen végül is csak a hátrányomra volt. A kettő egyáltalán nem ugyanaz, sőt! Tehát: jogos önostorozás? Vagy: megokolt önsajnálát? Bűnözés vagy balekség? A mondat közvetlen és tágabb környezete az utóbbi felé mutatott, ezért a második verzió mellett döntöttem, de nem teljes meggyőződéssel. Egy „kedves, jóságos, szeretetteljes, szép és rátermett” jelzőkkel elhalmozott jelenségtől mindenesetre nemigen telik ki, hogy mondjuk az adottságaiért nem mondott köszönetet, habár: ki tudja.

Egyáltalán: akármilyen előjellel is, de – mi a hála tárgya? Az úgynevezett „sikeresség”? A fényes karrier? A hatalmas eredmények? Vagy valami más? Mondjuk az elismerés hiánya? Az el nem ismertség? De így megint csak az – abszolút negatív – diadalmenethez jutunk. Ennek a sugallása éppenséggel kitelhetett Walsertől, hiszen erről explicite is írt; cikkekben, levelekben, éppenséggel azt fejtegetve, milyen jót tesz egy írónak, ha meghúzódhat az el nem ismertség homályában. Bizonyosan akkor se tudható, mire gondolt itt és most. (Ezt az állandó kettősséget némiképp oldaná, ha azt tételeznénk föl, hogy az író a külsődleges karriert végül is személyiségrombolónak, míg a belső „pályamegfutást” személyiségépítőnek tekintette, és ebben csakugyan megerősíthetnének bennünket bizonyos dokumentumok, csak hát a dolog – már amennyiben valaki belülről megéli a művészsorsot – korántsem ilyen egyszerű, ilyen fekete-fehér. Senki nem lesz szántsándékkal önmaga ellensége, nincs olyan művész, aki ne áhítozná a zajos tetszést, és minél kevésbé van része benne, annál inkább. A „nevezetes névtelenség” a szentek és az aszkéta bölcsek erénye, nem pedig közlésrohamokban szenvedő, grafomán tollforgatóké.) Maradjunk annyiban, hogy külső és belső az életben kissé lassabb tempóban, a műben viszont állandóan villódzva egymásba játszik. (Halkan azért utalnék itt a *Ki-be ugrál... -ra*, és hogy mije is az ablak a háznak.)

És akkor elérkezünk a záróbekezdéshez, ami – első pillantásra – szinte leegyszerűsítve visszamenőleg értelmezi az addigiakat, sőt, magát az egész írást, mondván: ez az én hatyúdalom. De csakugyan olyan szimplává laposít, csakugyan ripsz-ropsz rövidre zár mindent? A fordítónak nem volt könnyű dolga itt sem, legalábbis a mondat második fele igencsak feladta neki a leckét: „*und diese Skizze vergleiche ich, obgleich ich nicht weiß, woher ich den Hochmut hiezu hernehme, mit einem mit unerhörter Inbrünstigkeit singenden, Unvermitteltheiten kreischend zum Ausdruck bringenden Schwan.*” *Unvermittelt* németül annyi, mint „hirtelen, váratlan, előzmény nélküli”, de így főnevesítve ugyancsak borzasztóan hangozna magyarul, és az értelme oly huzatosan üres lenne, mint mondjuk az univerzum csillagok, az erdő fák, a város házak, a nyelv szavak nélkül. Itt bizony muszáj valami konkrétabbat mondani, tekintve hogy egy – állatalakba öltöztetett – tenorista búcsúáriájáról van szó, gondoltam hosszú ideig. A helyesnek vélt megoldáshoz a *kreischend* adta volna a kulcsot: ez némiképp fülsértő hangzást jelent németül, tehát szóba jöhetett magyarul a „rikolt, sikongat, rikácsol”, de én sokáig abban hiszemben voltam, hogy az olykor kisikló, megbicsakló (de nem elcsukló!) hanghatást a „sikoltva” is elégségesen felidézi; és hát – folytatódott a briliánsnak látszó gondolatmenet – mitől csúsznak ezek a fura, disszonáns hangok egy elvben olajozottan gördülő áriába, mitől jönnek „hirtelen”, ha nem „a feltörő érzelmektől”? Walser persze ezt se mondta volna ki, a világ minden kincséért sem: úgy látszott, a fordító – talán az ő rovására is – kénytelen lesz itt engedményt tenni. S akkor a mondat második fele így hangzott volna: „ezt a karcolatomat pedig egy hihetetlenül mély átéléssel éneklő, a hirtelen érzelmeket sikoltva megszólaltató hatyúhoz

hasonlítom". Már csak azért is így gondoltam helyesnek, mert hangosan is felolvastam a fordítást, és bizony a nagy átéléstől magam is elérzékenyültem. – Istenem, szegény költő, mennyit szenvedett az el nem ismertségtől! Lám-lám, most leköszön, és milyen fájdalmasan!

Hanem, hanem: véletlenül újra kézbe vettem a névkonon német író, Martin Walser *A kérlehetetlen stílus* címmel Robert Walserről írott 1978-as tanulmányát, melyben történetesen ez a kis írás is értelmezés tárgyát képezi, különösképpen az ominózus utolsó mondat. És ahogy olvasom a magyarázatot, egyszer csak leesik a tantusz: az „*Unvermitteltheiten*”, az bizony egész mást jelent, mint eddig hittem: bizony elhirtelenkedtem én azokat a „hirtelen feltörő érzelmeket”. A szívettépő hatyúadal teóriája összeomlott. Merthogy a kulcsszó a „*vermitteln*” (közvetíteni, kibékíteni, kiegyenlíteni stb.) igéből képződött, és ennek az igének bizony az ellentétekhez, az ellentmondásokhoz van köze, azokat szokás feloldani vele: „*unvermittelte Gegensätze*”, ez feloldatlan, kibékítetlen, éles ellentétet jelent. A walseri karcolat tehát szó szerint „feloldatlanságokat, kibékítetlenségeket” szólaltat meg hatyú gyanánt. És ezzel majdhogynem végtelenre nyitja ismét az értelmezés lehetőségeit. Ha ez az írás költészet, akkor ez a fajta költészet szerző szerint erről szól: hogy nincs feloldás. Hogy utoljára énekel-e ezúttal a hatyú, vagy meg fogja próbálni még, az a megírás pillanatában valószínűleg nem volt tudható.

Így aztán, akárcsak az *Arriviertheitent*, meg bővítettem az *Unvermitteltheitent* is; „feloldatlanságok” helyett „fel nem oldott ellentétek” lett belőle. A próza nem szentírás: ahhoz hol hozzátesz a másnyelvű ember, hol elvesz belőle. Mint itt pl. a zeneiségből: a bűgő r-ek („*ruht Ruhe*”, „*rührend*”), továbbá az olyan szójátékok, mint „*denkbar undankbar*”, „*gönnen zu können*”, „*vergleiche ich, obgleich ich*” menthetetlenül elsikkadtak a fordításban. Walser *scherzója*, *burlesque*-je sajnos más darabokban is csorbult, nemcsak itt. Nyelvek akusztikusan a legjobb akarattal sem konvertálhatók. A *Karcolat* keletkezése pontosan nem datálható, a kéziratos hagyatékban maradt fenn: a kutatók 1928-29-re tippelnek. Robert Walser 1929 januárjában nem egészen önszántából skizofrénia gyanújával bevonult egy elmegyógyintézetbe. (A diagnózist később se igazolta, de nem is cáfolta senki; megmaradt ugyanabban a lebegő állapotban, amiben az író is igyekezett megtartani kijelentéseit, amíg írt.) Még négy évig alkotott lankadatlan szorgalommal. Akkor átszállították egy másik helyre, és attól fogva hallgatott. 23 éven át haláláig.

Megkérdezhetné valaki: miféle házról van itt szó? Mi ez a kert, amiben „volt valami egy szerencsés módon végig nem gondolt gondolatból”? Ki az az inas, aki „valójában álruhás nő”? És miféle asszonytól (nőtől) eleven itt minden? Úgy gondolom, ami előtt a szerző csak föllebbentette a fátylat, hogy aztán még gondosabban elleplezze, azt nem illendő durva kezekkel leleplezni. Legyen elég annyi, hogy valamit meglátott magából, a saját törekvéseiből, és ezt összegezte egy pillanatfelvétel erejéig.

Láttam egyszer egy képet: egy irdatlanul magas sziklameredély tetejéről egy parányi ember néz lefelé a hegy tövében elfutó folyóra; a vízen parányi tutaj halad tőle távolodva, a tutajon icipici emberek. Ez a kép Hiroshige japán fametsző mester egyik utolsó alkotása. Elég beszédes a maga módján, nagyjából ugyanannyira, mint a Walser-féle *Karcolat*. Az egyik keleti, a másik nyugati felfogásban rögzít egy jellegzetes léthelyzetet. Ezen a ponton a fordító is nyugodtan elhallgathat.

(1999)